

Ο Αριστοτέλης στην Λέσβο

Τι είναι μια Επιστήμη; Πότε ένα σύνολο γνώσεων μεταμορφώνεται σε αντικείμενο μιας επιστήμης; Όταν τεθούν και τηρηθούν τα συγκεκριμένα όρια ενός συγκεκριμένου αντικειμένου και των μεθόδων προσπελάσεώς του. Ο Αριστοτέλης, θεωρείται τόσο ως ο πατέρας της Επιστήμης, του όρου Επιστήμη, στον Δυτικό κόσμο όσο και μιας σειράς επιστημών: Λογική, Βιολογία, Βοτανολογία, Φυσιολογία, Κοσμολογία, Αστρονομία (κομήτες), Μετεωρολογία (νέφη), Φυσική, Χημεία, Πρώτη Φιλοσοφία (ό,τι ονομάζουμε Μεταφυσική), Ψυχολογία- Ψυχανάλυση... τις διαιρεί σε Θεωρητικές (Μαθηματικά, Φυσική, Πρώτη Φιλοσοφία), Πρακτικές (Ηθική) και Ποιητικές (όλες οι δραστηριότητες του ανθρώπου και οι τέχνες). Τι ήταν αυτό που συστηματοποίησε κι εξέφρασε τη νοητική του ικανότητα σε μια πλήρη κι εμβριθή ενασχόληση με τα εκάστοτε αντικείμενα; Η αναζήτηση των πρώτων αιτίων κι αρχών των όντων. Ο εστιασμός του στο γιατί, από το σύνολο της προσεγγίσεως-ερμηνείας της υπάρξεως. Ο μεταφυσικός προσανατολισμός της ερμηνείας του κόσμου. Αυτό που σήμερα έχει κατακρεουργηθεί με παρερμηνείες, από την χύδην αστρολογία και δημοσιογραφία για κάθε τι που υπεκφεύγει μιας λογικής ερμηνείας. Ο μεταφυσικός-οντολογικός προσανατολισμός του Αριστοτέλη έχει έναν μακρό παρελθόν. Την εικοσαετή του θητεία στην πλατωνική μαθητεία.

Η ζωή και το έργο του Αριστοτέλη ήταν άμεσα συνυφασμένα με τους χώρους διαμονής του, μ' έναν ιδιαίτερο τρόπο που καθόριζε την προσωπική και την επιστημονική του εξέλιξη. Μας ενδιαφέρει το πώς βρέθηκε στη Λέσβο και τι συνέβη εκεί που συνδέεται με την ανάδειξη του τόπου μας ως την πηγή της έμπνευσης της νεοσύστατης απ' αυτόν επιστήμης της Βιολογίας. Γεννήθηκε στα Στάγειρα της Μακεδονίας, το 384 π.χ., σε επιστημονικό περιβάλλον, αφού ο πατέρας του Νικόμαχος ήταν γιατρός του Αμύντα, πατέρα του Φιλίππου, πατέρα του Αλεξάνδρου. Ορφανός στα 10 του χρόνια κηδεμονεύεται από τον φίλο του πατέρα του Πρόξeno, από τον Αταρνέα, περιοχή της Μ. Ασίας, απέναντι της Μυτιλήνης. Το επισημαίνουμε γιατί σχετίζεται με την διαμονή του στη Λέσβο. Στα 17 του χρόνια αποστέλλεται στην Αθήνα για να μαθητεύσει στην Ακαδημία του Πλάτωνος. Από το 367 έως το 347, θάνατο του Πλάτωνος, επί είκοσι χρόνια υπήρξε ο επιμελέστερος κι ευφυέστερος μαθητής του. Σε ποιον περιήλθε η Ακαδημία μετά τον θάνατο του Πλάτωνος; Στον Αθηναίο μαθητή κι ανεψιό του Πλάτωνος, τον Σπεύσιππο. Ο Αριστοτέλης δεν υπήρξε Αθηναίος πολίτης, η μακεδονική του καταγωγή έδρασε απαγορευτικά μέσα στο αντιμακεδονικό κλίμα της Αθήνας. Δύο φορές θα εγκαταλείψει την Αθήνα με άχθος και βαθιά πικρία. Την πρώτη, μαζί με τον Ξενοκράτη, επίσης μαθητή του Πλάτωνος, όταν ο Φίλιππος άρχισε να κατεβαίνει νικηφόρα στις πόλεις-κράτη (κυρίευσε την Όλυμπο), πέρασε στον Αταρνέα, πατρίδα του κηδεμόνα του Πρόξενου, όπου επικρατούσε φιλομακεδονικό κλίμα. Γιατί; Ο εκεί τύραννος Ερμείας διαβλέποντας την επικράτηση των Μακεδόνων υπελόγιζε στην βοήθειά τους για την απελευθέρωση της περιοχής από τους Πέρσες. Συνέβαινε όμως και κάτι ακόμη. Ο Ερμείας είχε ορίσει ως κυβερνήτες της Άσσου, αποικίας της Μήθυμνας, ένα λιμάνι μικρογραφία της, ακριβώς απέναντι στα μικρασιατικά παράλια, δύο πλατωνικούς μαθητές, τους Έραστο και Κορίσκο, οι οποίοι είχαν ιδρύσει σχολή φιλοσοφίας. Στην Άσσο επί τρία χρόνια (347-344), διδάσκει ο Αριστοτέλης και του δίδεται η δυνατότητα να ασκήσει την πολιτική του

φιλοσοφία, βρίσκοντας γόνιμο έδαφος τον Ερμεία, κάτι που προσπαθούσε επί δεκαετία να επιτύχει ο Πλάτων με τον τύραννο Ιέρωνα, στην Σικελία. Συνδέεται στενά με τον Ερμεία και παντρεύεται την υιοθετημένη του κόρη Πυθιάδα, από την οποία απέκτησε μια κόρη που έλαβε το όνομα της μητέρας της. Στην συνέχεια, προσκεκλημένος από τον φίλο και μαθητή του Θεόφραστο, από την Ερεσό, περνά στην Λέσβο, όπου τον ανέμενε μεγάλη έκπληξη. Ο τόπος τον αιχμαλωτίζει με την ποικιλία και τον πλούτο του. Η πλούσια βλάστηση και τα αναρίθμητα είδη του ζωικού βασιλείου διεγείρουν το φιλέρευνο πνεύμα του που βρίσκει αντικείμενο για να απορροφηθεί. Παραμένει για τα επόμενα δύο χρόνια 344-342, παρατηρώντας και καταγράφοντας με λεπτομέρεια την πανίδα της περιοχής.

Ο λεσβιακός χώρος έμελλε να γίνει ο τόπος έμπνευσης του μεγάλου επιστημονικού πνεύματος. Αν τα νησιά Γκαλάπαγκος είναι συνώνυμα της ιδιοφυίας του Δαρβίνου, γιατί του προσέφεραν την ευκαιρία να παρατηρήσει μια μεγάλη ποικιλία ειδών, ο κόλπος της Καλλονής αποτελεί το αντίστοιχο για τον Αριστοτέλη. Κι αν ο Δαρβίνος, είναι ο πατέρας της θεωρίας της εξέλιξης των ειδών και της φυσικής επιλογής, ο Αριστοτέλης είναι αυτός που εφηύρε κατά πρώτον την επιστήμη της Βιολογίας κι αυτό δεν αμφισβητείται. Η Λέσβος με τον μεγάλο της κόλπο, τον Πυρραίο Εύριππο, το όνομα Καλλονή καταγράφεται κατά πρώτον, από τον Ι. Κατακουζηνό, το 1334 μ.Χ., η αρχαία πόλη της Πύρρας, κι η όλη περιοχή προσέφεραν στον μεγάλο φιλόσοφο την μεγάλη ευκαιρία να συγγράψει το πρώτο εγχειρίδιο Βιολογίας. Μετά από εξονυχιστική παρατήρηση της μορφής 150 ειδών ψαριών και λοιπών ζώων, συλλογή πληροφοριών από τους ντόπιους, ο Αριστοτέλης καταγράφει με τρόπο εξονυχιστικό την μορφή, την κίνηση, την αναπαραγωγή και τον θάνατο των έμβιων όντων. Ζώα απλά παρελαύνουν: γρύλλοι, εξωτικά μπλε πουλιά, πεταλούδες, χελώνες, σουπιές (με την πρώτη, αναλυτική ανατομία της με τομή), χταπόδια, δελφίνια... Στην πρώτη καταγεγραμμένη εσωτερική περιγραφή του αυγού της κότας ο λυρισμός του είναι εμφανής. Θα περιγράψει την καρδιά του εμβρύου ως στιγμή αιματίνη εν τω λευκώ. Ο υποθαλάσσιος κήπος του κόλπου του προσφέρει ποικιλίες ψαριών, όστρακα, καβούρια, στη λάσπη χέλια και κέφαλους!

Ο φιλόσοφος επιστημολογεί περιγράφοντας τον έμβιο κόσμο, χωρίς όμως να παρεκκλίνει της οντολογικής του κατευθύνσεως. Η θεωρία του Αριστοτέλη έχει ρίζες πλατωνικές, αλλά εξελίσσεται μεταφέροντας την πραγματικότητα από το χώρο των ιδεών στο εδώ και το τώρα (τό τότε τι). Η αλήθεια αφορά στα ίδια τα πράγματα κι όχι στα είδωλα, τις ιδέες τους. Κατ' επέκτασιν, η γνώση είναι αποτέλεσμα της συνεργασίας της εμπειρίας με τη νόηση, με κυρίαρχη τη νοητική υπεροχή της γνώσης, αφού ο νους είναι το κεντρικό ρεύμα με όργανα τις αισθήσεις, οπότε κι οι αισθήσεις είναι αποτέλεσμα κρίσεων, άρα προέρχονται από τη νόηση. Ύστερα η επαγωγή σαν μέθοδος εμπειρική συνοδεύεται από την αφαίρεση, που είναι νοητική διαδικασία, για την περιγραφή μιας μορφής. Για τον Αριστοτέλη, κάθε ον συναποτελείται από ύλη και μορφή. Με την μορφή ασχολείται ο Αριστοτέλης. Η προσέγγιση της μορφής στοχεύει στην ανεύρεση των πρώτων αρχών, των βασικών ιδιοτήτων των όντων που τα κάνουν αυτό που είναι. Τα φυσικά σώματα, τα ατομικά εμπεριέχουν στην φύση τους κι εκ φύσεως τα χαρακτηριστικά τους, που δεν είναι ανάγκη να τα αναζητήσουμε σ' έναν υπερβατικό χώρο, πλατωνικής εμπνεύσεως. Στο σημείο αυτό ο μαθητής Αριστοτέλης κρίνει με επιμονή τον δάσκαλό του Πλάτωνα και δημιουργεί τον προσωπικό του κόσμο της πραγματικότητας.

Η μεταβλητότητα του κόσμου που απετέλεσε την αιτία του υποβιβασμού του έναντι του κόσμου των ιδεών για τον Πλάτωνα, δεν αποκλείει την βεβαιότητα της υπάρξεώς του. Γιατί η μορφή των όντων, τα χαρακτηριστικά που τη διαφοροποιούν και η συνεπαγόμενη λειτουργία τους είναι αυτή η ουσία των όντων, με χαρακτηριστικά αιώνια. Μ' αυτή τη μορφή των όντων ασχολείται ο Αριστοτέλης και περιγράφει ό τι η λεσβιακή γη του παρέχει πλουσιοπάροχα, κάνοντας πράξη την πίστη του στη ρεαλιστική μορφή των όντων.

Ως φυσιοδίφης ο Αριστοτέλης και βιολόγος διαθέτει μια ολοκληρωμένη επιστημονική θέση, πρωτοπόρα επίσης και προφητική. Οι λειτουργίες των όντων, οι δυνάμεις των που είναι άλλοτε δυνάμει κι άλλοτε ενεργεία-εντελεχεία, εξασφαλίζουν την πραγματική των ύπαρξη. Το έμβρυο είναι ένα δυνάμει ον, είτε είναι σουπιά είτε άνθρωπος. Η εμμονική αναζήτηση της αιτίας της υπάρξεως, το γιατί προδιαγράφουν τον επόμενο σταθμό της αριστοτελικής φιλοσοφίας. Διατυπώνει λοιπόν μια ακόμη βασική παράμετρο του συστήματός του, το τελεολογικό κριτήριο. Το τελικό αίτιο, ο σκοπός της υπάρξεως προσδιορίζει τα όντα. Το ποιητικό αίτιο στα όντα είναι ο γεννήτωρ, ο γονεύς. Αποτελεί το πρότυπο που προδιαγράφει τον σκοπό της δημιουργίας. Στις μέρες μας ο γενετικός κώδικας, το DNA, περιγράφει την ύπαρξη των όντων. Με αριστοτελικούς όρους, τα έμψυχα όντα φυτά, ζώα, άνθρωπος, περιέχουν την αρχή της κινήσεως και της ηρεμίας, ως μια εσωτερική ώθηση, δύναμη. Αυτό αποτελεί την φύση των. Αυτή είναι και η σημασία της εννοίας της φύσεως, κατά τον Αριστοτέλη. Η έννοια της ψυχής νοείται ως στοιχείο βιολογικό, είναι οι δυνάμεις του συνδυασμού σώματος και ψυχής, ενώ η έννοια του σώματος ως το όργανο της έκφρασης της ζωής-ψυχής. Ο γεννήτωρ νοείται εν χρόνω, η κότα δημιουργεί το αυγό, ενώ ο κόσμος είναι αιώνιος. Πού εντοπίζεται η αρχή της κινήσεως; Στο πρώτο κινούν ακίνητο. Το πρώτο αίτιο της κινήσεως είναι ακίνητο. Είναι ο θεός ως ενέργεια, ενέργεια του νου με μόνο αντικείμενο τον εαυτό του. Τι συμβαίνει με την πρόνοια του κόσμου; Κατά τον Αριστοτέλη, ο θεός δεν προνοεί. Ο άνθρωπος κι όλα τα έμψυχα όντα, ζώα και φυτά, έχουν εκ φύσεως ψυχή, δυνάμεις. Και ο θεός; Κινεί όπως ένα ον που έχουμε ερωτευθεί (κινεί δε ως ερώμενον). Γιατί το τέλει προηγείται του ατελούς. Η διάκριση του Αριστοτέλη από τον Δαρβίνο ως προς την εξελικτική θεωρία δεν φαίνεται να έχει τις αποστάσεις που τις αποδίδουν. Βεβαίως η μεγάλη διαφορά ως προς το ότι για τον Αριστοτέλη ο Κόσμος είναι αιώνιος, χωρίς αρχή και τέλος, συγκρούεται προς την Δαρβινική εκδοχή, που όμως δεν είναι αντικείμενο της ομιλίας μας. Υπάρχουν όμως εσωτερικές σχέσεις στις δυο θεωρίες. Ως εξέλιξη, π.χ. μπορούμε να ονομάσουμε με ασφάλεια την διαδικασία από το δυνάμει στο ενεργεία είναι, όπως διατείνεται ο Αριστοτέλης και η αναγκαιότητα της υπάρξεως ενός σκοπού, όπως αυτός διαμορφώνεται από την εκάστοτε μορφή, ίσως να μπορεί να παραλληλισθεί με αυτό που ο Δαρβίνος ονομάζει φυσική επιλογή. Επίσης, ο εντοπισμός των ψυχικών-φυσικών δυνάμεων των όντων από τον Αριστοτέλη, ανεξαρτήτως της θεϊκής παρεμβάσεως αποτελούν σημεία μεγάλων συγκλίσεων του Αριστοτέλη με τον Δαρβίνο. Οι διαφορές των δυο μεγίστων βιολόγων δεν έχουν την βαρύτητα που τους προσδίδεται, αν αναλογιστούμε το χρονικό πλαίσιο και τη σημασία των ερωτημάτων που απασχολούσαν τις αντίστοιχες εποχές. Η πλατωνική σκιά και η αναζήτηση της πρώτης αρχής υπό το πρίσμα του ανερμηνεύτου της έννοιας της κινήσεως, αποτελούν τον μοχλό της αριστοτελικής θεωρίας, μέσα στο χρονικό πλαίσιο της εποχής. Απαιτείται μεγάλη προσοχή προκειμένου να συγκριθούν επιστημονικές θεωρίες διαφορετικών εποχών.

Τελικώς, η Λέσβος, ο κόλπος της Καλλονής χάρισε την ευκαιρία στον Αριστοτέλη να παρατηρήσει και να καταγράψει τον έμβιο κόσμο. Η παρεμβολή των δυο παραγωγικών χρόνων διεκόπη από την μεγάλη πρόσκληση: να γίνει ο δάσκαλος του 13/χρονου Αλεξάνδρου. Ο Αριστοτέλης ανταποκρίνεται με ενθουσιασμό. Από το 342-336, στην Πέλλα και τη Μίεζα (Νάουσα) του διδάσκει το πανελλήνιο πνεύμα μέσα από τον Όμηρο, τον ετοιμάζει να κυβερνήσει τον κόσμο, ως βασιλεύς που διδάχτηκε τη φιλοσοφία. Με την ανάληψη της εκστρατείας του Μ. Αλεξάνδρου κατά των Περσών, ο Αριστοτέλης, ισχυρός και με πολλά χρήματα έρχεται στην Αθήνα, (335-323), ιδρύει το Λύκειο και την πρώτη βιβλιοθήκη (πρότυπο των βιβλιοθηκών της Αλεξανδρείας και της Περγάμου). Μια ακόμη διακοπή θα διαταράξει τη ζωή και το έργο του. Ο αιφνίδιος θάνατος του Αλεξάνδρου και η καταδίκη του Αριστοτέλη επί ασεβεία, που του επέβαλλαν οι Αθηναίοι με την απομάκρυνση των μακεδονικών φρουρών. Για να μη διαπραχθεί δεύτερο έγκλημα κατά της φιλοσοφίας, όπως με την κατηγορία και τον θάνατο του Σωκράτη, κατέφυγε στην Χαλκίδα, στο σπίτι της μητέρας του, με τη νέα σύζυγό του Ερπυλλίδα, από τα Στάγειρα, τον γιο τους Νικόμαχο και την κόρη του Πυθιάδα. Η κατηγορία στηρίχτηκε στις τιμές που απένειμε ο Αριστοτέλης στον φίλο του Ερμεία, όταν αυτός θανατώθηκε με σταυρικό θάνατο από τους Πέρσες, με ένα βωμό στους Δελφούς και τον Ύμνο της Αρετής, ποίημα που έγραψε για τον πεθερό του. Η θλίψη από τις εξελίξεις τον καταβάλλει και πεθαίνει 62 ετών με στομαχικούς πόνους. Η σχολή του περιέρχεται στα χέρια του φίλου του Θεόφραστου 322, με όλα τα χειρόγραφα. Η τύχη τους είναι τραγική. Από τα 400 έργα (Διογ. Λαέρτιος) και μετά από περιπέτειες, θα διασωθούν μόλις 47 επί Σύλλα το 86 π.Χ. και δημοσιεύονται το 60 π.Χ. από τον Ανδρόνικο τον Ρόδιο και τον Τυραννίωνα.

Πέρυσι, ένα βραβείο, το London Hellenic Prize, έφερε στο προσκήνιο σε παγκόσμιο επίπεδο το νησί μας, και τον κόλπο Καλλονής. Δόθηκε στον καθηγητή Βιολογίας Arman Marie Leroi, για το έργο του "The Lagoon" (How Aristotle Invented Science). Ο καθηγητής, μετά από την συγγραφή ενός βιβλίου για τον Δαρβίνο, και διαβάζοντας το έργο του Αριστοτέλη Historia Animalia, Oxford University Press, 1910, μένει έκπληκτος με την επιστημονική καταγραφή των ειδών από τον Αριστοτέλη. Με ενθουσιασμό ο καθηγητής Leroi, ήρθε στο νησί κι έμεινε έκθαμβος από την βιοποικιλότητα του κόλπου και την ομορφιά του χώρου που προσέφερε την τεράστια ποικιλία του στην ιδιοφυΐα του Αριστοτέλη. Η ιστορία του κόλπου Καλλονής που είναι τόσο παλιά, δικαιολογεί την τεράστια αξία του, όχι μόνο γιατί το αποδεικνύει η αριστοτελική αυθεντία. Ο κόλπος της Καλλονής αποτελεί έναν θησαυρό που δημιουργήθηκε από τις εξαιρετικές περιβαλλοντικές συνθήκες του νησιού μας και τις ιδιαιτερότητες της δημιουργίας του. Οι κλιματολογικές αλλαγές εν τω μεταξύ εμπλουτίζουν συνεχώς την περιοχή με νέες μορφές ζωής. Τα φοινικόπτερα έχουν πλέον εγκατασταθεί, εξωτικά πουλιά προστίθενται στα μοναδικά τοπικά. Οι πουλάκηδες, είναι μια νέα μορφή εναλλακτικού τουρισμού που πρέπει να αναπτυχθεί με υπευθυνότητα, ενώ σοβαρά μέτρα πρέπει να ληφθούν για την προστασία και εκμετάλλευσή του. Οι απειλές γενικές και ειδικές τείνουν να αλλοιώσουν το περιβάλλον. Εμείς θα σώσουμε και θα αξιοποιήσουμε αυτό τον χώρο που δεν έπαψε να μας προσφέρει ζωή; Θα αρθούμε στο ύψος των περιστάσεων, ώστε να αξιοποιήσουμε την ιστορικότητα του τόπου και να διασώσουμε ως κόρη οφθαλμού την ήσυχη λιμνοθάλασσα που μας συντροφεύει σιωπηλά και δεν σταματά να μας εκπλήττει με την πολυτιμότητά της;